

Altyn Orda hanlygy

Category: Kitapcy,Taryhy makalalar

написано kitapcy | 22 января, 2025

Altyn Orda hanlygy ALTIN-ORDA HANLIĞI

Cengiz Han (1155-1227), 1220 yılında başladığı Harezmsahlar seferi ile meşgul iken 1222 yılında kumandanları arasında en değerli ikisini, Cebe Noyan ve Subitay Noyan'ı Derbent üzerinden Kuzey Kafkasya ve Kıpçak Hanlığı'na sefere memur etmişti. Bu sırada büyük oğlu Cuci (Coçi) Han'ı da Harezmsahlar ülkesinin zaptı tamamlandıktan sonra aynı yıl içinde kendisine verdiği İtil Irmağı doğusundaki yurduna göndermişti. Cuci Han'ın bu şekilde gönderilişinin tesadüfî olmadığı hadisenin seyrinden anlaşılmaktadır. Kendisi seferin ikmali ile uğraşırken, Cebe ve Subitay Noyanlar Kafkasya üzerinden Batı Deşt-i Kıpçak'a akınlar yapacaklardı. Cuci Han da İtil Irmağı'ndan İrtiş'e kadar uzanan ve babası tarafından kendisine verilen Doğu Deşt-i Kıpçak'ta Cebe ve Subitay'ın Batı Deşt-i Kıpçak'taki ileri hareketini takip ederek ileride zaptı düşünülen bu ülke için hazırlıkta bulunabilecekti. Ayrıca Cuci Han'ın halen tamamlanmamış olan Harezmsahlar seferi esnasında, Cebe ve Subitay Noyanların herhangi bir muvaffakiyetsizlikleri ihtimali yanında, Cengiz Han ordularının gerisini emniyet altına almak için de düşünülmüş olmalıdır. Nitekim hadiselerin daha sonraki seyri bu düşünceye hak verdirtecek şekilde cereyan etmiştir.

Güney Kafkasya'yı çiğneyen Cebe ve Subitay Noyanlar bundan sonra Derbent üzerinden hareketle Kuzey Kafkasya'ya girmişlerdi. Müşterek düşmana karşı birlikte hareket eden Kafkas kavimlerinden Alanlar, Çerkezler, Lezgiler, Kıpçaklarla anlaşarak Moğol ordusunu karşıladılar. İlk çatışmada netice alamayacaklarını anlayarak hileye başvuran Moğollar, Türk-Moğol kardeşliğinden bahsederek Kıpçakları, Kafkaslı müttefiklerinden ayırmaya muvaffak olmuşlardı. Hatta bunun delili olmak üzere Kıpçak Hanı Konçak Han'a hediyeler

göndermişlerdi. Bundan sonra Alanları, Çerkezleri ve Lezgileri kolayca yenerek kılıçtan geçirmişler daha sonrada dağınık vaziyette geri dönmekte olan Kıpçaklara baskın vererek onları da perişan etmişlerdi. Bu arada Kıpçak Hanı Konçak Han da telef olanlar arasındaydı. Yeni Kıpçak başbuğu Kotan Han vaziyetin vehametini anlayarak Rus prensleri ile anlaşıp bu tehlikeye karşı ordu hazırlığına girişmişti. Cebe ve Subitay Noyanlar kumandasındaki Moğol ordusu bu büyük ordu karşısında on iki gün durmadan geri çekilerek hem muharebe için uygun yeri seçebilmek ve hem de düşmanlarını gevşekliğe sevk etme yolunu seçtiler. Nihayet Don Irmağı'na katılan Kalka Irmağı boyuna geldikleri sırada birdenbire taarruza geçtiler. Moğol ordusu bu zaferden sonra düşmanlarını takip etmeyerek Kırım'ın ticaret merkezi olan Sudak şehrini yağmaladı. Buradan elde edilen bol ganimetler ile yurtlarına dönmek üzere doğu istikametinde yola çıktılar. Fakat, İtil Irmağı'nın Aktuba Irmağı'na ayrılan bölkümüne gelince kuzeyden gelen Bulgar Türklerinin ani baskınına uğramışlar ve Asya'ya hem ganimetlerini kaybederek ve hem de ancak dört bin kişi ile dönebilmişlerdi. Moğol ordusunun bu baskında uğradığı zayıatın büyük olduğu anlaşılmaktadır.

İlk Kıpçak seferi dehşet salma ve yağma hareketi gibi görünse de hakikatte daha sonra yapılacak olan ikinci Kıpçak seferinin bir hazırlık tatbikatı olarak değerlendirilmelidir. Cengiz Han 1225 yılında Harezmşahlar üzerine yaptığı seferden sonra yaz mevsimini İrtiş Irmağı civarında geçirmiş, sonbaharda Tula Irmağı boyundaki yurduna dönmüştür. 1222 yılından beri Doğu Deşt-i Kıpçak'ta bulunan büyük oğlu Cuci Han'ı yerinde bırakmış ve ona İrtiş Irmağı'ndan İtil Irmağı'na kadar uzanan Doğu Deşt-i Kıpçak ülkesi ile Harezm'in idaresini vermişti. Ayrıca burada Uluğ Orda'nın tesis edilmesini ve Altın Taht'ın kurulmasını emretmişti. Kurulacak olan Uluğ Orda'nın Cuci adına teşkil olunacak yeni ulusuna, Altın Taht'ın ise Cuci Han'ın evladının bu ulus üzerindeki hakimiyetine delalet ettiği anlaşılmaktadır. Ayrıca yapılmış olan birinci Kıpçak seferi ise Cuci Han'ın adına teşkil olunan yeni ulusun gelişme ve büyüme istikameti şeklinde düşünülmüş olmalıdır. Bu, ikinci

Kıpçak seferinin bilahare Ogeday'ın kağanlığa seçildiği 1228 kurultayının en mühim meselesi haline geldiğinden anlaşılmaktadır.

Dolayısıyla dört ulus içinde ilk tesis olunan Cuci Ulusu olmaktadır. Ötemiş Hacı'nın nakline göre Cengiz Han, Cuci Han'a İrtiş'ten İtil Irmağı'na kadar olan bu geniş ülkeyi Yurt, Harezmi ise askerlerinin atlarının yemini karşılamak üzere vermişti. Cuci Han 1227 yılı baharında Cengiz Han'dan altı ay önce bir av esnasında kaza ile attan düşmüş ve omurgası kırılarak ölmüştü. Cuci'nin Hatunlarından ve odalıklarından dünyaya gelen oğullarının tamamı kırk kadar olup, yalnızca hatunlarından olanların sayısı on sekiz tane idi. Bunların isimleri sırası ile şöyleydi: 1- Orda-İçen 2- Batu 3- Berke 4- Berkçe 5- Şiban 6- Tangut 7- Bo'ul (Bogul) 8- Cilavun 9- Şinkur 10- Çimpay 11- Muhammed 12- Odur 13- Tokay - Timur 14- Senküm 15- Hükeci 16- İsen 17- Börü 18- Kavadar.

Cuci Han'ın birçok hanımı olmakla beraber bunlar içinde üç tanesi itibarlı idi. Birinci ve Uluğ Hatun'u Kongırat kabilesinden Serkan Hatun, ikincisi Mekeş Noyan'ın kızı Almalık Hatun'un kızı Bek- Tutmak Hatun, üçüncüsü yine Kongırat kabilesinden Elçi Noyan'ın kızı Erkin-Kuçin (Ögey-Kuçin) Hatun adlarındaydılar. Büyük oğul Orda-İçen, Serkan Hatun'dan, Batu ise Erkin-Kuçin Hatun'dan dünyaya gelmişlerdi. Cuci Han, 1222-1227 yılları arasında beş yıl kadar kendi yurdunda hüküm sürmüş ve kendi adıyla anılacak olan Cuci Ulusu'nun temelini atmıştır. Ancak ömrü yetmediği için Cuci Ulusu'nun büyümesi ve tabii hudutlarına ermesi, oğlu ve halefi Batu Han zamanında ve ikinci Kıpçak seferinin neticesinde mümkün olacaktır. Çünkü birinci Kıpçak seferinin sonunda Batı Deşt-i Kıpçak ülkesi üzerinde bir hakimiyet kurulamamıştı. Cuci Han'ın hakimiyeti Batı'da İtil boyuna kadar uzanmaktaydı. Zira bu birinci sefer ancak bir keşif seferi idi. Onun dışında fetih gayesi yoktu.

Cuci Han'ın 1227 yılında ölümünden sonra büyük oğlu Orda ve ikinci oğlu Batu babalarının tahtına çıkmak hususunda aralarında anlaşamamışlar ve her ikisi de diğerinin lehine

tahttan feragat etmekte ısrar etmişlerdi. Orda, küçük kardeşi Batu'yu babasının yerine geçmekte daha layık görmekte idi. Batu ise ağabeyi olması hasebiyle Orda'nın tahta çıkmasını istiyordu. Neticede meselenin halledilmesi için dedeleri Cengiz Han'ın huzuruna gittiler. Torunlarını kabul eden Cengiz Han, Batu için Altın Busagalı Ak-Orda'yı (altın aksamalı Ak-Orda), Orda için ise Gümüş Busagalı Gök-Orda'yı (gümüş aksamalı Gök-Orda) kurdurtmuştu. Ayrıca onlara iltifat ve ihsanlarda bulunduktan sonra Batu'ya Sayın Han, Orda'ya ise İçen Han lakaplarını vermişti. Dolayısıyla Cuci Ulusu'nun Sağ-Kol ve Sol-Kol'unda yer alan iki bölüm daha sonra bu isimlerle anılacaklardı. Böylece Doğu Deşt-i Kıpçak, Orda-İçen Han'a, İtil boyu ve zaptı planlanmış ve kararlaştırılmış olan Batı Deşt-i Kıpçak ise Sağ-Kol Sayın Han'a yurt olarak verilmişti. Ancak bu bölünmenin iki ayrı hanlık olmayıp Türk Devlet teşkilatındaki Sağ ve Sol-Kol tertibinde Cuci Ulusu'nun ikili idareye göre tanzim edildiği açıkça görülmektedir. Çünkü Cengiz Han, Orda-İçen Han'ı Sayın Han'a (Batu), tabi kılmıştı. Görüldüğü üzere Ak-Orda ve Gök-Orda hanlıklarının Cuci Ulusu'nun iki bölümüne alem oluşunun manası Altın Busagalı Ak-Orda'nın Sayın Han Sülalesinin, Gümüş Busagalı Gök-Orda'nın ise Orda-Han Sülalesi'nin sembolü oluşundan ileri gelmektedir. Ayrıca madenlerin kıymetine göre renklerin değeri hakkındaki bir fikre sahip olmaktayız. Buna göre altın ile ak renk, gümüş ile gök renkten üstün olmaktadır.

Prof. Dr. Mustafa KAFALI,

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi / Türkiye.

Taryhy makalalar